

Petra Božanić
Split

BORANA MORIĆ-MOHOROVIČIĆ: *GRAMATIČAR I LEKSIKOGRAF DRAGUTIN ANTUN PARČIĆ*

Hrvatska sveučilišna naklada – Sveučilište u Rijeci,
Filozofski fakultet, Zagreb – Rijeka, 2024.

Knjiga *Gramatičar i leksikograf Dragutin Antun Parčić* autorice Borane Morić-Mohorovičić objavljena je 2024. godine u suizdanju Hrvatske sveučilišne naklade i Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Rijeci. Na 181 stranici autorica rasvjetljuje Parčićev gramatičarski i leksikografski opus u širem kontekstu jezičnih strujanja 19. stoljeća. Parčićevom se jezikoslovnom aktivnošću B. Morić-Mohorovičić počela baviti u svojem doktorском radu *Gramatičar Dragutin Antun Parčić*, obranjenim 2015. godine na Filozofskome fakultetu Sveučilišta u Rijeci, stoga knjiga predstavlja zaokruženu višegodišnju studiju o životu i radu »marnoga franjevca trećoredca koji je svoj životni vijek posvetio pastoralnom djelovanju, znanosti i poučavanju« (str. 7).

Prvo je poglavlje, *Život i djelo Dragutina Antuna Parčića* (str. 8–13), posvećeno biografskim podatcima i okolnostima Parčićeva školovanja, redovničkoga djelovanja te znanstvenoga rada u kontekstu kulturnih i jezikoslovnih kretanja druge polovine 19. stoljeća. Rođen 26. svibnja 1832. godine u Vrbniku na otoku Krku, s jedanaest je godina otišao u zadarski samostan sv. Mihovila kao franjevac trećoredac nastavivši ondje svoje školovanje. Djelujući kao lektor-učitelj, u razdoblju od 1858. do 1901. godine ostavio je impozantnu ostavštinu napisavši za svoje učenike dvije gramatike, jedan nedovršen rječnik hrvatskoga jezika u rukopisu i čak pet izdanja dvojezičnih rječnika. Usto, iskazao se kao vrstan prevoditelj, zanimao se za fiziku, slikanje, botaniku i fotografiju te je autor zbirke pjesama na talijanskome, latinskome i grčkome jeziku. Godine 2004. otkriven je i njegov bogat rukopisni opus. Dakle, radi se o eruditu nemirna istraživačkoga duha, koji je svojim znanstvenim

djelovanjem hrvatskomu narodu u nasljeđe predao »čitavu riznicu djela neprolazne vrijednosti« (str. 13). Nadalje, u poglavlju *Društveno-politički i kulturno-povijesni kontekst rada Dragutina Antuna Parčića* (str. 14–23) Morić-Mohorovičić promatra Parčićevo djelovanje u vremensko-prostornoj dimenziji osvrnuvši se na povijest otoka Krka i grada Zadra u 19. stoljeću, kao i na povijesni pregled rada i običaja Trećega reda svetoga Frane do kraja toga stoljeća.

Središnji dio monografije obuhvaća jezična raščlamba Parčićeva djela *Grammatica della lingua slava (illirica)* (24–115). Riječ je o gramatici hrvatskoga jezika napisanoj talijanskim jezikom, koja je objavljena u Zadru u dvama izdanjima, prvo 1873. godine, a drugo 1878. godine. Iako je u drugome izdanju najavljeno više izmjena u odnosu na gramatičarski prvijenac, autorica je primjenom filološke komparativne metode otkrila da to nije uistinu tako, nego da su razvidne neznatnije izmjene. Zanimljivo je da je to jedina hrvatska gramatika iz 19. stoljeća prevedena na francuski jezik (1877.), a namijenjena je učenicima za bolje ovladavanje materinskim jezikom, koji je nerijetko bio zanemaren zbog službene upotrebe talijanskoga. Parčić je u njoj pokazao svjesnost o jezičnoj neujednačenosti na užemu slavenskome području. Prema tome, *Grammatica* se može odrediti kao školska gramatika koja bi po svojoj svrsi trebala biti normativna, no Morić-Mohorovičić svojim je istraživanjem otkrila da je Parčićeva *Grammatica* preskriptivno-deskriptivna, s mnoštvom dubleta. Autorica je razmatrila pojam gramatike u Parčića, analizirala fonetska i fonološka obilježja (*glasovje*), morfološke odrednice (*likoslovje*) i sintaktičke napomene (*skladnja*), uz pregled *Dodatka*, završnoga dijela *Grammatice* s negramatičkim sadržajem, koji svjedoči o Parčićevu leksikografskome radu donoseći »izbor naglašenih riječi, povezan različitim gramatičkim pravilima izloženim u *Rječoslovju*« (str. 110). Iz istraživanja proizlazi da je *Dodatak* nastao prije *Grammatice*, vjerojatno za potrebe popisivanja, sređivanja i tumačenja rječničke građe koja je potom prilagođena za uključivanje u *Grammaticu*.

Fonetsko-fonološka analiza započinje poglavljem o fonemima i glasovima pri čemu Morić-Mohorovičić bilježi da Parčićev fonemski inventar sadrži trideset fonema, a grafemski inventar trideset i dva grafema, koji se od današnjega sustava razlikuje upotrebom *gj* (dijakronijska morfološka distribucija *dj* i *gj*, dvoslova s istom artikulacijsko-akustičnom vrijednosti – //) i Upotrebom Parčić ipak pokazuje da se ne odriče tradicije zagrebačke filološke škole iako u primjerima u dugim slogovima piše *ie*, a u oni kratkima *je*. Dakle, »zbog manjka je Parčićeve normativnosti tako do danas ostalo ustaljeno mišljenje da je Veber trećim izdanjem *Slovnice* (1876.) u zagrebačku normu uveo pisanje *ie* i *je* te *r* za slogotvorni *r*« (str. 163), a Parčić to sustavno u svojim djelima primjenjuje od 1868. godine. U tome se pogledu Parčić pokazao boljim od svojih zagrebačkih prethodnika, smatra Morić-Mohorovičić. U nastavku je autorica uočila da od vokalnih promjena Parčić razlikuje zijev, sažima-

nje, rastavljanje i alternaciju jata utvrdivši da navedeni gramatičar tumači vokalizaciju blisko suvremenim gramatikama i ponajbolje u usporedbi s prethodnicima iz kruga zagrebačke filološke škole. Međutim, Morić-Mohorovičić otkriva da je Parčićevo usmjerenje na dijakronijski segment nepovoljno utjecalo na pravovaljanu klasifikaciju glasovnih promjena jer je neke od njih opisivao unutar više skupina, što je, uzevši u obzir metodološki aspekt, učenicima vjerojatno otežavalo učenje glasovnih promjena u usporedbi s dijakronijskim pristupom. Potom se razmatraju Parčićevi stavovi vezani za odabir pravopisa. Naime, u tome slučaju on pravi otklon od zagrebačkih jezikoslovnih istomišljenika predloživši »umjereno morfonološko pravopisno načelo u kojemu se fonološko načelo primjenjuje samo kod suglasnika *k, g, h, c, z, s* u deklinacijskim i konjugacijskim obrascima« (str. 40). S obzirom na to da su gramatičari zagrebačke filološke koncepcije nadograđivali svoja jezična rješenja u odnosu na svoje prethodnike, autorica smatra da se upravo zbog toga Parčićevo pravopisno načelo ne bi trebalo *de iure* svrstati pod vukovsku tendenciju jer je on »svoja rješenja usklađivao sa suvremenom jezičnom praksom, neovisno o tome jesu li takva rješenja podudarna s vukovskom tradicijom« (str. 165). K tomu, autorica pronalazi potvrde svojoj tezi i u Parčićevu *Rječniku hrvatsko-talijanskome* (1901.), u kojemu on decidirano odbija vukovsko načelo *piši kako govoriš* nazvavši ga *klimavim* i zalažući se za načelo *piši za oko, a govori za uho*. Kada je riječ o prozodijskome sustavu, Parčić razlikuje četiri naglaska zapazivši mnoga obilježja hrvatskoga prozodijskog sustava, zamjećuje Morić-Mohorovičić.

Morfološki dio istraživanja, sa sastavnicama iscrpne analize o vrstama riječi, imenicama (*samostavnik*), pridjevima (*pridavnik*), zamjenicama (*zaima*), glagolima (*glagolj*), prilozima (*prislov*), prijedlozima (*predlog*), veznicima, uzvicima (*medjumetak*) i tvorbi riječi, svjedoči o supostojanju dviju tradicija 70-ih godina 19. stoljeća, uz slabljenje zagrebačke, a jačanje vukovske norme. Primjerice, Parčić ostaje vjeran dvojnini i nesinkretiziranim množinskim nastavcima za dativ, lokativ i instrumental, ali se odriče klasifikacije imenica, pridjeva i brojeva kao jedne vrste riječi pod skupnim nazivom *ime* te napušta završni *h* u genitivnome množinskom nastavku zabilježivši nastavak *-a* sa znakom dužine (*-ā, -ā*). Razlog tomu jest odabir metodološkoga načela orijentirana na potvrde u jeziku na objema, sinkronijskoj i dijakronijskoj razini, čega se ne pridržava u rukopisnoj gramatici. S tim u svezi, u nevezanome tekstu rukopisne gramatike autorica je otkrila da za genitiv množine Parčić bilježi nastavke *-ā, -a, -āh* i *ah*. Sagledavši njegove zapise, zaključuje da se u gramatikama može pratiti njegov razvojni put i sazrijevanje kao gramatičara jer su njegova »promišljanja o gramatičkome nastavku G mn. imenica u *Grammatici* mnogo preciznija, a time i uspjelija negoli u rukopisu« (str. 123). Što se tiče sinkretiziranih oblika za dativ, lokativ i instrumental množine, Parčić njihovu pripadnost vidi u »staroj dvojnini« i narodnome, neknjiževnome jeziku, pri čemu »jasno

određuje stav prema toj jezičnoj pojavi« (str. 50). Njegova je *Grammatica* ujedno vrijedan izvor terenskih zapisa s konca 19. stoljeća svjedočeći o vrsnome poznavanju jezične povijesti, što upućuje na najveću razliku njegova gramatičarskoga ostvarenja u odnosu na *Slovnícu* Adolfa Vebera. Naime, Parčić se većim dijelom vodi deskriptivnim, a ne preskriptivnim pristupom dopustivši i uzusna rješenja koja bilježi u zagradama, a kao kriterij često uzima i ovjeru u (književnim) djelima.

Premda se uvelike ugledao na A. Vebera, Parčićev se sintaktički opis, pokazuje Morić-Mohorovičić, može sagledati kao korak unatrag u odnosu na Veberova djela *Skladnju* i *Slovnícu* jer se Parčić više usmjerio na sintagmatske odnose negoli na rečeničnu razinu. No, za razliku od Vebera, Parčić u izboru jezikoslovnih naziva izbjegava internacionalizme, čime potvrđuje svoja puristička nastojanja baštineći višestoljetnu hrvatsku gramatičarsku i rječničku tradiciju.

Poglavlje *Rukopisna slovnica talijanskoga jezika* (str. 116–126) otkriva podatke o Parčićevoj talijanskoj gramatici koja se čuva u Biskupskome arhivu u Krku, što predstavlja jednu od znanstvenih dragocjenosti ove knjige. Ona je namijenjena govornicima hrvatskoga jezika za učenje talijanskoga na početnome stupnju poznavanja jezika. U gramatici se donosi prikaz talijanske fonetike i fonologije te morfologije, s naznakama tvorbe riječi i sintakse. Morić-Mohorovičić napominje da u hrvatskoj filologiji još uvijek ne postoji jednoglasno mišljenje o pripadnosti gramatika stranih jezika pisanih hrvatskim kao metajezikom korpusu hrvatskih gramatika, međutim dosadašnja su istraživanja potvrdila »da su takve gramatike imale važno mjesto u izgradnji hrvatskoga jezika« (str. 117) te bi se stoga trebale uzeti u obzir. Rukopisna gramatika obiluje jezičnim rješenjima i nazivljem na hrvatskome jeziku, a Parčićev je pristup uglavnom komparativan opis dvaju jezičnih sustava, talijanskoga kao ciljanoga jezika i hrvatskoga kao metajezika. *Grammatica* i rukopisna slovnica uvelike su podudarne, pa i rukopis dijelom odražava tradiciju zagrebačke filološke škole.

Uz razmatranje Parčića kao gramatičara, Morić-Mohorovičić osvrnula se i na njegov leksikografski angažman u poglavlju *Parčićev leksikografski rad* (str. 127–161). Naime, za života je Parčić sastavio tri izdanja hrvatsko-talijanskoga i dva izdanja talijansko-hrvatskoga rječnika ne bi li se odupro izraženoj talijanizaciji na južnim hrvatskim prostorima tijekom 19. stoljeća. Autorica je posebno izdvojila i opisala *Rječnik hrvatsko-talijanski* (1901.), točnije njegovo treće izdanje kao »krunu Parčićeva leksikografskoga rada« (str. 129), te je analizirala rukopisni rječnik hrvatskoga jezika, koji se čuva u Biskupskome arhivu u Krku i sadrži natuknice od slova A do slova K, a njegova raščlamba predstavlja posebnu vrijednost ove monografije. Važnim se otkrićem nameće datacija rukopisnoga rječnika neposredno nakon 1868. godine, utvrđena na temelju dosad istražene Parčićeve gramatičarske i leksikografske ostavštine. Autorica je proučila Parčićev leksikografski pristup, s

posebnim naglaskom na onomastičku građu, pri čemu je rječnik valoriziran kao relevantan izvor za nazivoslovna istraživanja. Uza sve to, jedno je poglavlje posvećeno i jezikoslovnomu nazivlju u okviru Parčićeve bogate rječničke građe, koja je u gotovo pola stoljeća leksikografskoga djelovanja obuhvatila 1237 stranica i 72000 leksema. Na temelju primjera iz Parčićeva rječnika i gramatike pokazan je njegov doprinos leksikografiji i nazivoslovlju omogućivši čitatelju uvid u povezanost navoda u rječniku i nazivoslovne uporabe u gramatici. Utvrđeno je da je svoje dvojezičnike Parčić temeljio na jeziku knjiga tražeći uzore u svojim prethodnicima i suvremenicima.

U *Zaključku* (str. 162–166) Morić-Mohorovičić donosi pregled najvažnijih saznanja koja su iznjedrile jezična analiza Parčićevih gramatika i analiza leksikografske obrade njegovih dvojezičnih rječnika. Naposljetku se daje razlučiti da je Parčić bio upoznat s obilježjima vukovske koncepcije, no u svojim priručnicima integrira tek određene njezine elemente bivajući tako »jednim od posljednjih predstavnika i braniča zagrebačke filološke škole« (str. 166). Na kraju knjige naveden je detaljan popis izvora i literature (str. 167–180) te *Bilješka o autorici* (str. 181).

Monografija *Gramatičar i leksikograf Dragutin Antun Parčić* Borane Morić-Mohorovičić predstavlja iznimno vrijedan znanstveni doprinos proučavanju hrvatske jezične povijesti, a osobito recepciji i valorizaciji rada jedne od najsvestranijih ličnosti druge polovine 19. stoljeća. Sustavnom analizom Parčićeva gramatičarskoga i leksikografskoga rada autorica je osvijetlila njegovu jezikoslovnu koncepciju uputivši na poziciju toga gramatičara između zagrebačke i vukovske paradigme. Posebna vrijednost knjige očituje se u obradi rukopisne građe koja dosad nije bila predmetom cjelovitih znanstvenih istraživanja. Autorica je na temelju usporedbe tiskanih i rukopisnih izvora uspjela precizno rekonstruirati Parčićev jezikoslovni put. Osim toga, monografija predstavlja i važan prilog povijesti hrvatske leksikografije jer rasvjetljuje Parčićev sustavni i dugogodišnji rad na dvojezičnim rječnicima, uz obradu njegova neobjavljenoga rječničkog materijala. Vrijedna otkrića, metodološka preciznost i jasnoća izlaganja čine ovu knjigu nezaobilaznim izvorom za buduća istraživanja hrvatske povijesnojezične zbilje druge polovine 19. stoljeća, posebno u sagledavanju jezične dinamike u razdoblju intenzivnih normativnih previranja zagrebačke i vukovske paradigme utabavši tako put za preciznije sagledavanje jezikoslovnih koncepcija toga vremena.